

สาระสำคัญของปัญหา

หลังจากการเสียดังกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สองในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ จนกระทั่งถึงช่วงแรกของการสถาปนากรุงเทพฯ อันเป็นช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นระยะเวลาที่ไทยกับพม่ามีความขัดแย้งทางการทหารอย่างรุนแรง ผู้นำทางการเมืองและการทหารในช่วงเวลานั้นได้ตัดสินใจที่จะ เปลี่ยนยุทธศาสตร์และยุทธวิธีจากที่เคยใช้ในสมัยอยุธยาหรือไม่ และแนวทางในการแก้ปัญหาในช่วงนี้มีผลต่อการพัฒนาการทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในสมัยต่อมาอย่างไร - สิ่งเหล่านี้ล้วน เป็นสิ่งที่ผู้เขียนมุ่งประสงค์จะทำการศึกษา

ความสำคัญของการค้นคว้า

การค้นคว้าทางวิชาการในเรื่องของสงครามระหว่างไทยกับพม่ามีข้อจำกัดในการศึกษาประวัติศาสตร์การทหารที่สำคัญคือ ความพร้อมของผู้ทำการศึกษา เท่าที่ผ่านมา นักการทหารมักจะขาดความรู้ทางวิธีการศึกษาและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์ ในสถาบันการศึกษาพลเรือนก็มักจะขาดความรู้ ในด้านวิชาการทหารสรุปแล้วประวัติศาสตร์การทหารยังขาดผู้ศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญในศาสตร์ทั้งสองด้าน แต่ที่ผ่านมามีนักวิชาการหลายท่านที่พยายามศึกษาและเขียนงานในด้านนี้ อาทิ

ก. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ "ไทยรบพม่า"
ข. พลโทคำเนียร เลชะกุล "การทหารสมัยอยุธยา" ซึ่งอยู่ในหนังสือรวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี

ค. อนันต์ วิริยะคินิจ "การศึกษาวิเคราะห์การทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า พ.ศ. ๒๐๔๑ - ๒๓๑๐" งานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของภาควิชา

ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (งานนี้มุ่งศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับพุทธศาสตร์)

งานเขียนของสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ เป็นงานชิ้นแรกทีกล่าวถึงประวัติศาสตร์ในรูปแบบของประวัติศาสตร์การทหารได้ให้รายละเอียดที่เป็นเนื้อหาสาระด้านประวัติศาสตร์ชาติมากกว่าจะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลและหลักพุทธศาสตร์, พุทธวิธีในการสงคราม ประโยชน์ที่จะได้จากงาน "ไทยรบพม่า" ก็คือข้อมูลอันเป็นรายละเอียดในการสงครามแต่ละครั้ง ซึ่งประมวลขึ้นจากราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ฉบับต่าง ๆ ตลอดจนพงสาวดารพม่าบางฉบับ

ส่วนงานเขียนของสองบุคคลหลัง ได้พยายามชี้ให้เห็นถึง พัฒนาการและรูปแบบของการทหารสมัยอยุธยาตลอดจนปัญหาการเสียดินแดนกรุงศรีอยุธยาบางประเด็น

ยังมีงานประวัติศาสตร์อีกหลายชิ้นที่พยายามตีความ และให้คำอธิบายสาเหตุและเหตุการณ์การเสียดินแดนกรุงศรีอยุธยาในประเด็นต่าง ๆ อาทิ งานของสายชล วรรณรัตน์ "เศรษฐกิจและสังคมไทยในปลายสมัยอยุธยา" (วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ กันยายน ๒๕๒๔) และงานวิทยานิพนธ์ (บทที่ ๑) เรื่อง "พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๔๒" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔) งานของ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ "มูลเหตุอันนำไปสู่การเสียดินแดนกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๒" (วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ เมษายน - มิถุนายน ๒๕๒๗) แต่ส่วนใหญ่่มักจะเป็นการมองปัญหาในด้าน การเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคม มากกว่าทางด้านทหาร

กล่าวได้ว่า ยังไม่มีงานที่มุ่งศึกษา พุทธศาสตร์และพุทธวิธีการรบของไทยอันใดในอดีตรุ่งตรงไปยังกิจการทหารไทยด้านพุทธศาสตร์ (ตำราพิชัยสงคราม), อาวุธ และกองทัพ ตลอดจนผลสืบเนื่องที่มีต่อประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมา ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าในการศึกษาประวัติศาสตร์การทหารนั้นนี้ไม่อาจจะละเลย หรือมองข้ามประเด็นดังกล่าวนี้ไปได้ วิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งจะศึกษาสาระดังกล่าวในรายละเอียดในเรื่องใหม่ี่รวมถึงทศโลบาย การทำสงครามของผู้นำไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งรวมทั้งด้านการดำเนินการ

คิดค้นหลักพุทธศาสตร์และพุทธวิธีใหม่ ๆ และการแก้ปัญหาการสงครามที่มีมาแต่อดีตให้ลุล่วง
ไปด้วย

จุดมุ่งหมายในการค้นคว้า

ต้องการจะศึกษาถึงรูปแบบของพุทธศาสตร์และพุทธวิธีทางการทหารไทย ใน
สงครามกับพม่าระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๐ - พ.ศ. ๒๓๔๗ โดยจะให้ความสำคัญในเชิง
พัฒนาด้านพุทธศาสตร์และพุทธวิธีที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ก่อนจะถึงช่วงสมัยธนบุรีและ
รัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นสาระหลักของวิทยานิพนธ์นี้

ขอบเขตของการค้นคว้า

ผู้เขียนได้กำหนดขอบเขตการศึกษาให้ครอบคลุมสาระในเรื่อง "พุทธศาสตร์และ
พุทธวิธีทางการทหาร" เป็นสำคัญ

พุทธศาสตร์ หมายถึงวิธีการเตรียมการสำหรับการกระทำสงครามให้ได้เปรียบ
หรือมีชัยชนะแก่ข้าศึก โดยอาศัยการเตรียมพร้อมในด้านการรวบรวมข้อมูลกำลังทหาร
เสบียงพาหนะ เครื่องอาวุธยุทธโปกรณ์ การข่าวและการเตรียมการทางด้านการวางแผน
ยุทธการ

พุทธวิธี หมายถึงวิธีการจัดการ เตรียมการและปฏิบัติการที่จะให้ได้เปรียบ
และมีชัยชนะแก่ศัตรูในเขตพุทธภูมิหรือบริเวณสนามรบ

การดำเนินการค้นคว้าและศึกษาวเคราะห์นี้จะยึดเอาการทำสงครามระหว่าง
ไทยกับพม่าเป็นแกนกลาง โดยกำหนดช่วงอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๐ ถึง พ.ศ. ๒๓๔๗
อันเป็นช่วงระหว่างสงครามระหว่างไทยกับพม่าในสมัยธนบุรี ซึ่งฝ่ายไทยเริ่มกอบกู้ฐานะ
ขึ้นมาใหม่หลังการเสียกรุงศรีอยุธยาในครั้งที่ ๒ แล้ว จนกระทั่งถึงสงครามกับพม่าใน
ครั้งสุดท้ายในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗ ทั้งนี้จะไม่กล่าวถึง

สงครามครั้งหนึ่งครั้งโตโดยเฉพาะ แต่จะยึดเอาลักษณะของการทำสงครามส่วนรวมมา เป็นเกณฑ์ในการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อจะหาข้อสรุปในด้านการทหารของฝ่ายไทยเป็นสำคัญ ที่ไม่กล่าวถึงทางด้านพม่า นั้น เนื่องด้วยข้อจำกัดทางด้านเอกสารทางด้านฝ่ายพม่า เพราะ พงศาวดารพม่า นั้นยังมีได้ถอดความเป็นภาษาไทย ยกเว้นพงศาวดารพม่าฉบับภาษาไทย ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เพียงฉบับเดียว เท่านั้น

วิธีการดำเนินการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นความพยายามในการศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะของสหวิทยาการ (Interdisciplinary) โดยขณะที่ผู้เสนอยังยึดถือการเสนองานตาม ครรลองของระเบียบวิธีการประวัติศาสตร์ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ได้พยายามนำเอาหลัก วิธีของการศึกษา ตลอดจนการจัดระบบข้อมูลและแนวพินิจในการมองปัญหาของวิชาการทาง ทหาร เข้ามาผสมผสานด้วย ซึ่งจะเห็นได้ในแต่ละบทของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

หลักฐานที่ใช้ศึกษา

ในการศึกษานี้ได้นำหลักฐานหลายประเภท ซึ่งหลักฐานเป็นหลักฐานที่ยังมีได้ผ่าน การศึกษาและตีความตามระเบียบวิธีของการศึกษาสมัยใหม่ อาทิหลักฐานประเภท "ตำรา- พิไชยสงคราม" ซึ่งเป็นหลักฐานที่จัดอยู่ในหมวด ตำรายุทธศาสตร์ เก็บรักษาไว้ที่แผนก เอกสารโบราณ ห้องวาริชญา หอสมุดแห่งชาติ หลักฐานประเภทพงศาวดารและจดหมาย เหตุ หรือบันทึกของชาวต่างประเทศ

นอกเหนือจากนี้ผู้ศึกษาได้ใช้หลักฐานที่กลั่นกรองตีความ และจัดระบบข้อมูล เป็น ระเบียบแบบแผนตามแนวการศึกษาสมัยใหม่ อาติงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง "ไทยรบพม่า" ซึ่งประมวลจากหลักฐานของฝ่ายไทย พม่าและฝรั่งต่างชาติ โดยได้จัดลำดับเหตุการณ์ของสงครามตามระยะเวลาที่เกิดขึ้น และ งานวิทยานิพนธ์ของอนันต์ วิริยะคินิจ ซึ่งทำการศึกษาเรื่อง "การศึกษาริเคราะห์การทำ สงครามระหว่างไทยกับพม่า พ.ศ. ๒๐๘๑ - ๒๓๑๐ เป็นต้น"

ข้อมูลอีกส่วนหนึ่งที่ผู้เขียนนำมาประกอบการศึกษานี้ เป็นข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม โดยการออกไปสำรวจและเก็บข้อมูลในท้องที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ อาทิการออกสำรวจ บริเวณจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตลอดจนข้อมูลของเจ้าหน้าที่โบราณคดี ของกรมศิลปากร เป็นต้น

คำชี้แจงยุทธศาสตร์และยุทธวิธี

เป้าหมายที่สำคัญของวิทยานิพนธ์นี้ คือการนำเสนอประวัติศาสตร์การทหาร โดยเน้นในด้าน "ยุทธศาสตร์" และ "ยุทธวิธี" ก่อนที่จะนำเสนอสาระรายละเอียด ผู้เขียนขอชี้แจงเกี่ยวกับคำว่า "ยุทธศาสตร์" และ "ยุทธวิธี" โดยเริ่มจากประวัติ- การศึกษา "ยุทธศาสตร์" และ "ยุทธวิธี" ตลอดจนการวิเคราะห์นิยามความหมาย และขอบเขตของคำดังกล่าว เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและเข้าใจถึงสาระรายละเอียด ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ต่อไป

ประวัติการศึกษา "ยุทธศาสตร์" "ยุทธวิธี"

การศึกษายุทธศาสตร์ทางการทหารของไทย อาศัยแนวคิดของประเทศในโลก ตะวันตกเป็นหลัก โดยบัญญัติศัพท์ "ยุทธศาสตร์" สืบแทนคำว่า "พิไชยสงคราม" ที่ใช้มา แต่เดิม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เริ่มจัดการทหาร แบบยุโรป โดยได้จัดส่งนักเรียนทหารออกไปศึกษาวิชาทหารในยุโรปกันมาก เมื่อพวกนี้ กลับเข้ามารับราชการในประเทศไทยแล้ว ก็ได้วางรากฐานกิจการทหารเป็นอย่างดี ตะวันตก อาได้มีการจัดตั้งโรงเรียนเสนาธิการทหารบก (๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒) เหล่านายทหาร ที่ศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการนี้เรียกว่า นายทหารฝึกหัดราชการกรมเสนาธิการทหารบก พระราชกรณียกิจนี้กระทำควบคู่ไปกับการกำหนดหลักสูตรทางการทหารแผนใหม่ มีวิชาบ้อมค่าย

วิชายุทธศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการทหารแผนใหม่

ส่วนการนำคำว่า "ยุทธศาสตร์" มาใช้ในวงการศึกษาของไทยนั้นเข้าใจว่า คำ "ยุทธศาสตร์" นี้ ร้อยเอก ยี.ซี. เบริณี^๑ ซึ่งเป็นอาจารย์โรงเรียนนายร้อย ได้คิดตั้งขึ้น และได้นำมาใช้ในตำรายุทธศาสตร์ ที่ท่านแปลลงในหนังสือยุทธโกษ เล่ม ๔ ตอนที่ ๔ ประจำเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นครั้งแรก^๒ ซึ่งในครั้งนี้ได้แปลมาจากคำว่า Military Art

ร้อยเอก ยี.ซี. เบริณี ได้อธิบายคำว่า "ยุทธศาสตร์" ที่ได้นำมาใช้เป็นครั้งแรก
นั้นว่า

...ยุทธศาสตร์หรืออายุทธวิทยา (Military Art) คือตำรายุทธวิธี
อันสืบเนื่องมาจากการสังเกต และทดลองจนรู้แจ้งของแม่ทัพทั้งหลายแต่โบราณ
มาแล้ว ได้เขียนเป็นตำราแนะนำการปฏิบัติการรบขึ้นไว้ เพื่อดำเนินการ
สงครามให้ประสพชัยชนะ"^๓...

ร้อยเอก ยี.ซี. เบริณี เป็นนายทหารบกธิดาเสียน จบโรงเรียนทหารชั้นสูง
จากต่างประเทศ และเข้ารับราชการเป็นอาจารย์ในโรงเรียนนายร้อยทหารบกในกองทัพบก
ได้เริ่มเขียนบทความและแปลบทความลงในหนังสือยุทธโกษอยู่หลายปี ได้เป็นบรรณาธิการ
หนังสือยุทธโกษในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ และแปล "ตำรายุทธศาสตร์" ลงในหนังสือยุทธโกษ
เล่ม ๔ ตอนที่ ๔ ประจำเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นครั้งแรก ภายหลังได้เลื่อน
ตำแหน่งเป็นพันเอกพระสารสาสน์ชั้นตรี

^๒ พลโทคำเนียร เลชะกุล, "เรื่องยุทธศาสตร์ในสมัยอยุธยา," บรรยาย
ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๔ มกราคม ๒๕๐๔ (พิมพ์ที่ด).

^๓ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนี้ ร้อยเอก ยี.อี. เบริน ยังได้แบ่ง "ยุทธศาสตร์" ออกเป็น ๔ ตอน
คือ °

๑. ยุทธโศส (Strategy) ^๒ หรือพิไชยสงครามพิเศษ หมายถึงการเตรียม
ทัพ การเตรียมใช้ภูมิประเทศให้ได้เปรียบแก่ข้าศึก การกำหนดว่าจะตั้งรับหรือเข้าตี

๒. พยุหะนฤมานโศส (Organics) คือการจัดกองทัพ และบำรุงรักษา
กองทัพไว้พร้อมรับสถานการณ์สงคราม

๓. พยุหยาตราโศส (Logicstics) คือการยาดราทัพ เพื่อใช้กำลังทหาร
ให้ได้เปรียบข้าศึก

๔. ยุทธกรรมโศส (Tactics) หรือพิไชยสงครามสามัญ คือกลยุทธหรือการ
ปฏิบัติให้ได้เปรียบข้าศึก

สรุปได้ว่าคำว่า "ยุทธศาสตร์" (Military Art) ของร้อยเอก ยี.อี. เบริน
ที่นำมาใช้ในกองทัพไทยนี้ หมายถึงกิจการทหารอย่างเดียว ไม่ได้หมายถึง "ยุทธศาสตร์

° เรื่องเดียวกัน.

๒ อนึ่งน่าสังเกตว่า คำว่า "Strategy" ร้อยเอก ยี.อี. เบริน ได้แปลว่า
"ยุทธโศส" และคำว่า "Military Art" ได้แปลว่า "ยุทธศาสตร์" แต่ต่อมาคำว่า
"Strategy" กลับถูกแปลว่า "ยุทธศาสตร์" ส่วนคำว่า "Military Art" และ "ยุทธศิลป์"
ได้หายไป กล่าวอีกนัยหนึ่งคือคำว่า "ยุทธศาสตร์" ซึ่งถอดความมาจากคำภาษาอังกฤษคือ
"Military Art" นี้ ปัจจุบันตรงกับคำว่า "Strategy" แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องระมัดระวัง
ในการศึกษาและการใช้คำนี้ เพราะคำว่า "Strategy" ไม่ได้ใช้เพียงในความหมาย
ยุทธศาสตร์ทางการทหารเพียงประการเดียว แต่ยังหมายถึงยุทธศาสตร์ทางการเมือง
ยุทธศาสตร์ทางสังคมและยุทธศาสตร์ทาง เศรษฐกิจ ซึ่งรวมเรียกว่า "ยุทธศาสตร์ชาติ
(National Strategy) ซึ่งในความหมายนี้นั้น จะมีปริทัศน์ที่กว้างกว่าคำว่ายุทธศาสตร์
ทางการทหารมาก อย่างไรก็ตามในการศึกษานี้ คำว่า "ยุทธศาสตร์" หรือ "Strategy"
ที่ใช้จะกินขอบเขตเพียงยุทธศาสตร์ทางการทหาร ซึ่งมีสาระว่าด้วยการสงครามแต่เพียง
ประการเดียว ไม่ได้รวมถึงยุทธศาสตร์ในความหมายอื่น

ชาติ" (National Strategy) คำว่า "ยุทธศาสตร์ชาติ" ซึ่งเพิ่งเกิดใหม่และจัดอยู่ในวิชารัฐศาสตร์ ครอบคลุมเอา "ยุทธศาสตร์ทางการเมือง" "ยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ" และ "ยุทธศาสตร์ทางทหาร" เข้าไว้ด้วย^๑ ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ร้อยเอกย.ธ.เยรีนิไม่ได้แยกยุทธวิธีออกจากยุทธศาสตร์ ในทางตรงข้ามกับรวมไว้เป็นลักษณะหนึ่งของยุทธศาสตร์ เรียกว่า ยุทธกรรมโกศล

ต่อมาในช่วงทศตวรรษ ๒๔๕๐ ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการทหารให้ทันสมัยขึ้น โดยเฉพาะในส่วนยุทธศาสตร์และยุทธวิธี ได้มีการปรับปรุงแก้ไขโดยแยก "ยุทธวิธี" ออกจาก "ยุทธศาสตร์" ดังเห็นได้ในงานเรื่อง ตำราพิไชยสงคราม (ยุทธศาสตร์) ของพันเอกพระภูวนารถนฤบาล (ผาด) โดยให้ความหมายของคำ "ยุทธศาสตร์" ว่าเป็น

...วิธีจัดการเตรียมการสำหรับกระทำการสงครามให้ได้เปรียบแก่ข้าศึก โดยกว้างขวางในขั้นต้น กล่าวคือ การรวบรวมช่องสุมกำลังทหาร เสี่ยงพาหนะ เครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ ยุทธอาภรณ์ ตั้งแต่ในเวลาปกติ ตลอดจนถึงการชุมพล การเตรียมกรีธาทัพจนเข้าในบริเวณสนามรบ^๒ ...

ส่วนคำว่า "ยุทธวิธี" นั้นให้ความหมายต่างไปจาก "ยุทธศาสตร์" ทั้งในด้านขอบเขตและพฤติกรรม กล่าวคือ "ยุทธวิธี" นั้น หมายถึง "วิธีการจัดการ เตรียมการ และทำการที่จะให้ได้เปรียบและมีชัยชนะแก่ศัตรูในบริเวณสนามรบ"^๓

^๑ "ยุทธศาสตร์ทางการเมือง" และ "ยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ" นี้ อยู่ภายใต้ขอบเขตของ "ยุทธศาสตร์ชาติ" ซึ่งคำว่า "ยุทธศาสตร์ชาติ" หมายถึงศิลปะและศาสตร์ในการพัฒนาและการใช้กำลังอำนาจของชาติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและจิตวิทยา ร่วมกับกำลังกองทัพทั้งในยามสงบและในยามสงคราม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของชาติ

^๒ พันเอกพระภูวนารถนฤบาล (ผาด), อวราพิไชยสงคราม (ยุทธศาสตร์) (ไม่ทราบแหล่งพิมพ์ : ๒๔๕๖), ๑ : ๑ - ๒.

^๓ พันเอกหม่อมมณฑลเรณูราชา, ตำรายุทธวิธี (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๕๐), ๒ : ๒.

ลักษณะการแบ่งแบบเดียวกันนี้พบในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เสนาธิการทหารบกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง "พงศาวดารยุทธศิลป์" ในพระนิพนธ์นี้ผู้นิพนธ์ได้แยก "ยุทธศาสตร์" และ "ยุทธวิธี" ออกจากกัน ดังเห็นได้ในคำนำของหนังสือที่ว่า "ยุทธศิลป์ คือวิธีการทำสงครามซึ่งมีทั้งยุทธศาสตร์ และยุทธวิธี"^๑

กล่าวได้ว่านับจากช่วงทศศตวรรษ ๒๔๕๐ เป็นต้นมา เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า วิชาการทหารนั้นจะประกอบด้วยเรื่องยุทธศาสตร์และยุทธวิธี ซึ่งเรื่องทั้งสองนี้สามารถแยกออกได้เป็นคนละส่วน ดังเห็นได้จากอธิบายในหนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔ ว่า "ยุทธศาสตร์" คือ "วิชาการรบ" หรือ "ที่มีความสำคัญในการรบ เช่น จุดยุทธศาสตร์" และ "ยุทธวิธี" คือ "วิธีและอุบายของการรบ"^๒ เห็นได้ว่า "ยุทธศาสตร์" และ "ยุทธวิธี" ไม่ได้ถูกนำมาพิจารณาปะปนกันดังวิธีการแบ่งของร้อยเอก ยี.อี. เบรินท์ รวมยุทธวิธีเข้าไปเป็นลักษณะหนึ่งของยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า ยุทธโกล

การแบ่งยุทธศาสตร์และยุทธวิธีทางการทหารออกจากกันนี้ เป็นการ "จัดระเบียบ" ให้เห็นขั้นตอนการรบที่ชัดเจนกว่าการศึกษาเรื่องทั้งสองรวมกันไป ทั้งนี้เพราะ "ยุทธศาสตร์" เป็นเรื่องของ "การเตรียมการ" ซึ่งเป็นคนละขั้นตอนกับ "ยุทธวิธี" ซึ่งเป็น "การกระทำการ" ทั้งรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปในหัวข้อนิยาม ความหมายและขอบเขตของ "ยุทธศาสตร์" และ "ยุทธวิธี"

นิยามความหมายและขอบเขตของ "ยุทธศาสตร์" และ "ยุทธวิธี"

"ยุทธศาสตร์" ตามรูปศัพท์หมายถึงศาสตร์ที่ว่าด้วยการสงคราม ซึ่งในที่นี้รวมความไปถึงตำราพิชัยสงครามด้วย เพราะตำราพิชัยสงครามเป็นตำหรับที่ว่าด้วยการทำสงคราม

^๑กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ, พงศาวดารยุทธศิลป์ (ไม่ทราบแห่งพิมพ์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ๒๔๖๓), หน้า ก.

^๒ซึ่งการให้ความหมายของคำว่า "ยุทธศาสตร์" ยังคงเหมือนกับความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่พิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖.

ในด้านความหมายแล้ว ยุทธศาสตร์กินความถึง ปฏิบัติการ หรือการเตรียมการ เพื่อให้ได้เปรียบหรือให้ได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดในการทำสงคราม การปฏิบัติการให้ได้เปรียบแก่ข้าศึกที่ว่ามีได้แก่ การเตรียมพล การข่าว เฝ้าระวังพยานะ เครื่องอาวุธยุทธโปกรณ์ ยุทธอาภรณ์ตั้งแต่ในเวลาปกติและต่อมาจนถึงการชุมพล^๑ และการกรีธาทัพจนเข้าใน บริเวณสามารถรบ

ส่วนคำว่า "ยุทธวิธี" หากพิจารณา ตามรูปศัพท์ หมายถึง วิธีปฏิบัติและอุบาย ของการรบ แต่ความหมายกินความถึง วิธีการจัดการ และทำการให้ได้เปรียบและมีชัยชนะ แก่ศัตรูในบริเวณสามารถรบ บริเวณสามารถรบที่ว่าจะครอบคลุมปริมาณพลมาน้อยเพียงใดนั้น ตัวแม่ทัพนายกองจะเป็นผู้กำหนดโดยประมวลขึ้นจากข้อมูลที่ได้จากประสบการณ์การทำ สงครามแต่อดีต และข่าวกรองที่รวบรวมขึ้นในระหว่างสงครามที่กำลังจะต้องเผชิญหรือได้ เผชิญอยู่

โดยปกติแล้วสงครามระหว่างพม่ากับไทยที่กระทำต่อกันอย่างสืบเนื่อง จะครอบคลุม ปริมาณพลอย่างกว้างขวาง สงครามแต่ละครั้งมิได้มีสนามรบหรือเขตปะทะ เพียงแห่งเดียว ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ สงครามเก้าทัพที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๒๔ ซึ่งในครั้งนั้น พม่ายกมาถึง ๔ ทาง ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่ามีความต่างกันมาก ระหว่างยุทธศาสตร์และ ยุทธวิธี เพราะยุทธศาสตร์นั้นจะเป็นเรื่องของการเตรียมการเพื่อให้ได้เปรียบหรือได้ ชัยชนะในสงครามแต่ละครั้ง ส่วนยุทธวิธีเป็นเพียงปฏิบัติการในเขตสนามรบ ซึ่งไม่จำเป็น ว่าผลของปฏิบัติการนั้นจะนำสู่ชัยชนะในสงครามเสมอไป เป้าหมายสำคัญของยุทธวิธีก็คือ การกระทำการให้ได้เปรียบ หรือได้ชัยชนะในเขตสนามรบ เป็นสำคัญ กระนั้นก็มีบ่อยครั้ง ที่ชัยชนะในเขตสนามรบที่สำคัญ ๆ จะส่งผลโดยตรงต่อการได้ชัยชนะในสงครามครั้งนั้นด้วย ซึ่งจะได้ยกตัวอย่างให้เห็นต่อไปในการพิสงครามเก้าทัพ จากเงื่อนไขที่ได้นำเสนอมาเห็น ได้ว่ายุทธวิธีนั้นเป็นการปฏิบัติในสนามรบในพื้นที่จำกัดเท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับยุทธศาสตร์

^๑ การชุมพล หมายถึง การเกณฑ์ระดมพลและการตรวจพลขั้นสุดท้ายก่อนออก เค้นทัพ

ด้วยเหตุนี้พุทธวิธีจึงเป็นปฏิบัติการที่ไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบหรือโครงสร้างที่ตายตัว ในทางตรงข้าม พุทธวิธีต้องมีความคล่องตัว พลิกแพลงได้ตามการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์และสภาพภูมิประเทศ ซึ่งในเงื่อนไขนี้หลักเกณฑ์ในทางพุทธศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นที่ชัยชนะในสงคราม ซึ่งปกติก็ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวาง และสนามรบหลายต่อหลายสนาม จึงไม่สามารถจะกำหนดรายละเอียดของปฏิบัติการทางพุทธวิธีได้ แม้ทัพนายกองจะต้องดำเนินการรบพลิกแพลงไปตามเหตุการณ์ซึ่งบังเกิดขึ้น เฉพาะหน้า จึงเห็นได้ว่าพุทธศาสตร์และพุทธวิธีนั้น จะต่างกันทั้งในด้านเป้าหมาย ขนาดของขอบเขตซึ่งเป็นพื้นที่ปฏิบัติการ ตลอดจนไปจนถึงการปฏิบัติการซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป เมื่อกล่าวถึงพุทธวิธีในตำราพิชัยสงคราม

จะเห็นได้ว่าการศึกษาศาสตร์การสงครามระหว่างไทยกับพม่า นั้น จำเป็นต้องศึกษาทั้งในส่วนที่เป็นพุทธศาสตร์และพุทธวิธีซึ่งเป็นภาพย่อยที่เป็นปฏิบัติการในสนามรบแต่ละสนามรบ เพื่อให้เข้าใจถึงความแตกต่างและความจำเป็นในการศึกษาพุทธศาสตร์และพุทธวิธี จะขอยกตัวอย่างพอเป็นสังเขปที่ปรากฏในสงครามเก้าทัพ ซึ่งเป็นสงครามระหว่างไทยกับพม่าครั้งสำคัญในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ตัวอย่างเช่นในสงครามเก้าทัพในสมัยรัชกาลที่ ๑ พม่าได้เดินทัพเข้าโจมตีในหลายเส้นทาง การจัดการเตรียมรับทัพพม่าของไทยไม่ว่าจะเป็นการเกณฑ์กำลังคน การหาข้าว การสะสมอาวุธยุทธภัณฑ์และเสบียงอาหาร ตลอดจนการวางแผนการตั้งรับ และการส่งทัพออกไปยับยั้งกองทัพพม่าในจุดยุทธศาสตร์สำคัญ เช่นที่กาญจนบุรีและนครสวรรค์ ล้วนเป็นขั้นตอนปฏิบัติการทางพุทธศาสตร์ ซึ่งเป็นการเตรียมการเพื่อเอาชนะสงครามในครั้งนั้น ส่วนวิธีปฏิบัติการรบในแต่ละสนามรบ ไม่ว่าจะเป็นการรบที่กาญจนบุรีหรือการรบที่ปากพอง เช่นการดำเนินการสงครามกองโจร จัดเป็นปฏิบัติการทางพุทธวิธีส่วนหนึ่งเพื่อรบกวนด้านหลังของกองทัพพม่า

จะเห็นได้ว่าความหมายของพุทธศาสตร์และพุทธวิธีที่กล่าวมานี้ ส่วนหนึ่งประมวลขึ้นมาจากเหตุการณ์ที่อุบัติขึ้นในประวัติศาสตร์ไทย โดยอาศัยหลักฐานทางการทหารจากพงศาวดาร จดหมายเหตุ และเอกสารอื่น ๆ ความหมายที่ได้มาจึงเป็นความหมายที่ใช้

เฉพาะกับสังคมไทยและที่สำคัญคือ วิทยาลัยพจนานุกรมฉบับนี้จะใช้คำจำกัดความของ "พุทธศาสตร์" และ "พุทธวิธี" ตามความหมายที่ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นข้างต้น

ในบทที่ ๑ ผู้เขียนจะกล่าวถึง "ตำราพิไชยสงคราม" โดยจะนำเอาคำจำกัดความของ "พุทธศาสตร์" และ "พุทธวิธี" ของบทนี้เป็นเกณฑ์เพื่อให้เห็นถึงหลักเกณฑ์ในการทำสงครามของไทย ซึ่งจะเป็นแนวทางในการมองพฤติกรรมทางการทหารของไทย ในบทอื่น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย